

GAMLA SJÖMÅTT (III)

Tidigare har i denna serie behandlats vikan (veckusjö, vikusjö) i nr 3/79 och lästen i nr 4/79. Vi avslutar här med några få andra mått som anknyter till sjön, men som även använts på landbacken.

Först har vi fotsystemet, med tum som lägsta enhet.

Det kända sjömåttet kabellängden är baserat därpå.

1 kabellängd (något under 180 m) = 100 famnar (1 famn c 1,8 m)

1 famn = 3 alnar om c 0,6 m

1 aln = 2 fot om c 30 cm (eller drygt 29 cm). I äldre tid varierar foten i olika områden.

1 aln = 4 kvarter / 1 fot = 2 kvarter

1 fot = 12 tum om strax under 2,5 cm 1 kvarter = 6 tum = 15 cm

Även större längdmått än kabellängden baserades på famnen.

1 mil kunde då vara 6.000 famnar / 18.000 alnar d v s 10.689 m. så ända sedan 1600-talet. I Nordsverige var den dock bara hälften så lång. Eftersom den var ett praktiskt mått på en sträcka som skulle tillryggaläggas innan rastplats/gästgiveri (jfr mätten rast och veckusjö) tog den hänsyn till lokala vägars tillstånd (några exempel västgötamil 13.000 m, smålandsmil 7.500 m, dalamil 15.000 m och den finska milen 6.000 m).

Här har vi dock kommit så långt att tum/fotsystemet ändå dominerar och mått-satserna uttrycks därigenom. För det mesta är det ett duodecimalsystem baserat på tolfte delar. Detta influerar även på andra mått.

Hela systemet är, som synes av namnen på mätten, urgammalt. 1 tum = bredden på en rejäl manstomme, 1 fot = längden på en fot, 1 aln = eg 'armbågsrum'-längden av en arm, 1 famn = famnen på ungefär två armar o s v. Kabellängden uttryckte maximalt ankartågets längd.

Lästen kunde uttryckas, under vissa betingelser, i skeppund.

1 läst = 12 skeppund

1 skeppund = 20 (24) lispund = c 170 kg (400 skålpund)

1 lispund = 4-500 marker = 8,5-7,2 kg och lägre

1 mark = 3-400 gram (även pund)

Dessutom finns några andra lastmått (rymd)

1 båt = 3 åmar = 471 l

1 åm = 60 kannor (därav åmpund - om tran - på 1/20 åm) = c 157 l

1 kannor = 1/10 kubikfot d v s 2,617 liter (2 stop = 8 kvarter = 32 jungfrur)

1 pipa = 2 1/2 = 3 åmar (c 400 l)

Slutligen fanns måttet 1 lass hö - som förpackningsenhet var 60 kannor (1 åm) 1/4 - 1/16 lass hö.

Phebe Fjellström skriver i "Att binda skinnbunke" en sentida metod av vikingatida ursprung för transport på vatten (i Huggert (red) Studier i norrländsk forntid Umeå 1978) om en transportmetod som kan ha motsvarat en äldre mått-enhet.

För fisk kunde man tala om "valar strömming."

1 val= 80 stycken

För en närmare redogörelse konsulteras:

Nordisk Kultur XXX Maal og Vaegt (red Aakjaer) Sthlm 1936 särskilt:
tabellen s 53ff i Sam Owen Jansson: Mått, mål och vikt i Sverige till
1500-talets mitt.

Red